

przy
Prezesie Rady Ministrów
RL.461.29/2022

Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny

I. Wprowadzenie

1. Przedmiot Opinii

Przedmiotem Opinii jest projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (dalej: „Projekt”) w wersji z dnia 7 października 2022 r., przedstawiony do zaopiniowania Radzie Legislacyjnej przez Prezesa Rządowego Centrum Legislacji pismem z dnia 7 listopada 2022 r. (RCL.DPKA.550.53/2022. Projekt ten został opracowany przez Ministra Sprawiedliwości¹.

2. Cel Projektu

W uwagach ogólnych (przyczyna i cel regulacji) uzasadnienia Projektu podkreśla się, że projektowana zmiana Kodeksu cywilnego² (dalej: k.c.) wychodzi naprzeciw formułowanym od wielu lat w doktrynie i orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego, a także przez obywateli, postulatowi zmian w prawie spadkowym, którego przepisy (uchwalone ponad pół wieku temu) „nie przystają do potrzeb współczesnego społeczeństwa”. Dlatego też „pożądane są zmiany w prawie spadkowym, które odpowiadałyby aktualnym potrzebom społecznym oraz eliminowałyby, a co najmniej zmniejszały ryzyko, negatywnych zdarzeń w obiegu prawnym (chodzi tu w szczególności o przypadki fałszerstw testamentów ustnych). Projektowana zmiana

¹ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny sporządzony 7.10.2022 r., dalej: Projekt. Projekt wraz z uzasadnieniem, oceną skutków regulacji oraz pozostałymi relewantnymi dokumentami dostępny jest na stronie RCL pod nr. wykazu prac UD448. Zob. <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12365902>.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm., dalej: k.c.).

k.c. stanowi jednocześnie, jak podnosi Projektodawca, kontynuację rozpoczętych prac legislacyjnych, związanych ze zmianami w prawie spadkowym”³.

Uzupełniając uwagi ogólne uzasadnienia Projektu należy stwierdzić, że projektowane zmiany k. c. dotyczą przede wszystkim testamentów szczególnych, uregulowanych w k.c. w przepisach art. 952-955 i mają na celu – w uproszczeniu – zwiększenie bezpieczeństwa i wiarygodności testowania w przypadku testamentów ustnych, likwidację instytucji testamentów podróżnych, całościowe uregulowanie testamentów wojskowych i ich dostosowanie do współczesnych realiów działania Sił Zbrojnych RP oraz skrócenie terminu, po upływie którego testament szczególny (ustny i wojskowy) traci moc. W zakresie zaś przepisów wspólnych dla testamentów zwykłych i szczególnych projektowana nowela k.c. poszerza krąg osób, które – w ramach tzw. niezdolności względnej uregulowanej w art. 957 k.c. – nie mogą być świadkami testamentu: ustnego (art. 952 k.c.), wojskowego (projektowany art. 954(1)-951(4) k.c.) jako testamentów szczególnych oraz allograficznego będącego testamentem zwykłym (art. 951 k.c.).

3. Ogólna ocena Projektu

Ogólna ocena Projektu wypada pozytywnie. Projektowana zmiana regulacji testamentów szczególnych służy realizacji przywołanej w uzasadnieniu Projektu zasady, zgodnie z którą „[s]zczególną formę testamentu powinny uzasadniać tylko szczególne (wyjątkowe) okoliczności”⁴. Przede wszystkim na uwagę zasługuje nie tylko uwzględnienie przy kształtowaniu nowych rozwiązań legislacyjnych w zakresie testamentów szczególnych, nie tylko dostrzeżonych w praktyce obrotu, a w szczególności w praktyce sądowej, dysfunkcji instytucji testamentu ustnego, braku potrzeby odrębnego uregulowania testamentów podróżnych oraz dostosowanie testamentów wojskowych do wymogów współczesności, lecz również gruntowne porównanie instytucji testamentów szczególnych z ich uregulowaniem w zagranicznych porządkach prawnych. Zarówno uzasadnienie Projektu, jak i przede wszystkim OSR zawierają analizę prawnoporównawczą i odwołanie się do reform prawa spadkowego w wybranych porządkach prawnych Państw Członkowskich Unii Europejskiej, co pozwala

³ Projekt nr UD222. Zob. uzasadnienie Projektu, s. 1. Rada Legislacyjna XIII kadencji opiniowała wspomnianą w uzasadnieniu Projektu poprzednią nowelizację k.c. dotyczącą prawa spadkowego. Zob. Opinia z dnia 18 lutego 2022 r. o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, RL.461.7/2022.

⁴ Por. uzasadnienie Projektu, s. 3.

stwierdzić, że projektowane zmiany k.c. w zakresie testamentów szczególnych stanowią głęboko przemyślane rozwiązanie legislacyjne.

II. Uwagi szczegółowe

1. Zmiany w zakresie testamentów ustnych

Jak podkreśla się w uzasadnieniu Projektu, testament ustny jest najczęściej występującą w praktyce polskiej formą testamentu szczególnego, która jednak budzi liczne wątpliwości w orzecznictwie i jest przedmiotem wielu rozbieżnych wypowiedzi doktryny. Forma ta jest też wyjątkowo podatna na nadużycia, a „przypadki fałszowania testamentów ustnych są o wiele częstsze niż innych testamentów”⁵. Jest to zjawisko występujące nie tylko w Polsce, lecz również w innych krajach, w których prawo spadkowe przewiduje szczególną formę testamentu w postaci testamentu ustnego⁶.

Również w doktrynie prawa spadkowego podkreśla się, że „[s]twierdzając spadek na podstawie tego testamentu, trzeba mieć na uwadze, że jest to mocno odformalizowany sposób sporządzania testamentu, przez co nie zawsze daje gwarancję rzeczywistego odzwierciedlenia ostatniej woli spadkodawcy. Zauważyć należy, że w praktyce testament ten cieszy się sporym powodzeniem, co jednak wydaje się być pewnym zagrożeniem dla obrotu, zwłaszcza że korzystanie z tego narzędzia w łatwy sposób prowadzić może do zniekształcenia ostatniej woli spadkodawcy. Wielokrotnie było to zresztą podnoszone w nauce, gdzie podkreślano np. możliwość nadużywania tej formy testamentu w praktyce, w tym fałszowania ostatniej woli spadkodawcy, gdzie nie tylko często nie jest jasne, jaka ona rzeczywiście była i czy spadkodawca miał *animus testandi*, ale czy w ogólne dane rozrządzenie zostało sporządzone (...).⁷” Zauważa się również, że „[w]ynikiem stosowania przepisów o formie testamentu ustnego „były niejednokrotnie czasochłonne procesy, w których główny dowód – zeznania świadków – budził poważne wątpliwości. Jak pokazały przeprowadzone w tej mierze badania na tle prawa polskiego (zob. W. Borysiak, Funkcjonowanie, s. 132 i tam cyt. orzeczenia) z zeznań świadków testamentu ustnego oraz innych dowodów występujących w pojedynczych sprawach spadkowych wielokrotnie wynikało, że oświadczenie spadkodawcy, o treści, na którą

⁵ Uzasadnienie Projektu, s. 1 i przywołana tam literatura.

⁶ Por. uzasadnienie Projektu, s. 2, gdzie wskazuje się na zjawisko fałszowania testamentów w Austrii.

⁷ M. Załucki, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2023, Legalis, art. 952, nb. 12.

naprowadzać mieli świadkowie, nigdy nie zostało złożone. Niewątpliwie więc aktualny stan normatywny w tej mierze jawi się jako wysoce niesatysfakcjonujący i wymaga ponownego przemyślenia przez ustawodawcę. Do tego czasu trzeba zaś do tej formy testamentu podchodzić z ograniczonym zaufaniem.⁸”

Dlatego też projektowane zmiany Kodeksu cywilnego zwiększają rygoryzm przepisów odnoszących się do testamentu ustnego zawężając przesłanki sporządzenia tego testamentu, skracając termin do stwierdzenia treści testamentu ustnego, wprowadzając obowiązek wskazania w piśmie stwierdzającym treść testamentu obowiązek wskazania okoliczności jego sporządzenia oraz ograniczając krąg osób stwierdzających jego treść (zmiana art. 952 k.c.).

Szczególnie istotna jest przewidziana projektem modyfikacja wskazanych w art. 952 § 1 k.c. przesłanek umożliwiających sporządzenie testamentu ustnego. Jak podkreśla Projektodawca, „[j]uż sama ta zmiana powinna istotnie przyczynić się do ograniczenia podejmowanych prób fałszowania testamentów ustnych.”⁹. Zgodnie z obecną regulacją sporządzenie testamentu ustnego jest możliwe (w ramach alternatywy rozłącznej), jeżeli istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo skutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione. Szczególnym mankamentem obowiązującego art. 952 § 1 k.c. jest „tzw. subiektywne ujęcie przesłanki obawy rychłej śmierci”¹⁰. Przesłanka ta wprowadza w istocie bardzo dużą dowolność w stosowaniu tej formy testamentu szczególnego i w istocie neguje jego istotę jako formy o szczególnym i co do zasady wyjątkowym charakterze. Dlatego też art. 952 § 1 k.c. w projektowanym brzmieniu nie tylko łączy obydwie dotychczasowe przesłanki sporządzenia testamentu ustnego do (w istocie) jednej, lecz dodatkowo wymaga dla sporządzenia testamentu ustnego, by szczególne okoliczności, o których mowa w tym przepisie, wystąpiły/występowały nagle. Po zmianie art. 952 § 1 k.c. „spadkodawca będzie mógł oświadczyć ostatnią wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków, jeżeli skutek szczególnych i nagłych okoliczności, uzasadniających obawę rychłej śmierci spadkodawcy, zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub nadmiernie utrudnione”¹¹. Jak słusznie zwraca się uwagę w uzasadnieniu Projektu, konieczność oceny obawy rychłej śmierci ze względu na zaistnienie szczególnych i nagłych okoliczności, które mają pochodzenie zewnętrzne w stosunku do spadkodawcy, wyłącza subiektywizację tej obawy, „tj. ocenę tylko z punktu widzenia przekonań i odczuć

⁸ M. Załucki, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2023, Legalis, art. 952, nb. 12.

⁹ Uzasadnienie Projektu, s. 3.

¹⁰ Uzasadnienie Projektu, s. 4.

¹¹ Uzasadnienie Projektu, s. 3.

testatora”. Dzięki temu nowa regulacja testamentu ustnego będzie realizować koncepcję tzw. obiektywnej obawy rychłej śmierci¹².

Istotna jest również zmiana terminów stwierdzenia treści testamentu ustnego, a to terminu przewidzianego dla sporządzenia pisma stwierdzającego treść testamentu oraz terminu dla stwierdzenia treści testamentu ustnego przed sądem. Obecnie art. 952 § 2 k.c. przewiduje roczny termin na sporządzenie pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego, licząc od daty złożenia oświadczenia spadkodawcy, a art. 952 § 3 k.c. przewiduje, że jeżeli treść testamentu ustnego nie została stwierdzona tymże pismem, można ją stwierdzić w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku. Tak długie terminy na sporządzenie pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego oraz do ustalenia jego treści przed sądem w przypadku braku takiego pisma, wywoływały dużo problemów praktycznych i budziły wątpliwości w doktrynie prawa spadkowego. Z jednej bowiem strony utrudniały one ustalenie ostatniej woli spadkodawcy z uwagi na to, że z upływem czasu pamięć świadków co do treści takiego testamentu i jego poszczególnych postanowień mogła okazywać się, a w praktyce okazywała, bardziej zawodna wraz z upływem czasu. Jak podkreśla się słusznie w uzasadnieniu Projektu, trudno wymagać od świadków „ciągłej gotowości do składania oświadczeń odnośnie do treści testamentu (...)”, a „instytucja stwierdzenia treści testamentu ustnego pełni funkcję dowodową w zakresie samego faktu sporządzenia testamentu, jak i poświadczenia jego treści”¹³. W uproszczeniu można zatem stwierdzić, że upływ czasu osłabia walor dowodowy zwłaszcza pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego (skoro można je sporządzać w ciągu roku od złożenia oświadczenia przez spadkodawcę).

Dlatego też Projektodawca zdecydował się skrócić obydwa przewidziane w art. 952 k.c. terminy, co ma przyczynić się do stwierdzenia „o wiele bardziej dokładnego oświadczenia woli testatora aniżeli przy poprzedniej regulacji”¹⁴. Jak podkreśla Projektodawca, „krótsze okresy, w których dopuszcza się spisanie pisma, pozwalają zakładać o wiele większą dokładność oświadczenia z użyciem w treści dokumentu słów, których użył spadkodawca, a także – uwzględniając doświadczenie życiowe – pozwalają oczekiwać, że zachowane będą, co do istoty, rozrządzenia poczynione przez spadkodawcę. Zmiany te powinny doprowadzić do możliwie najpełniejszego odzwierciedlenia treści oświadczenia spadkodawcy”¹⁵.

¹² Por. uzasadnienie Projektu, s. 4.

¹³ Uzasadnienie Projektu, s. 5 i 6.

¹⁴ Uzasadnienie Projektu, s. 5.

¹⁵ Uzasadnienie Projektu, s. 6.

Realizując to założenie, projektowana regulacja znacznie skraca czas, w którym będzie możliwe spisanie treści oświadczenia testatora. Projektowana zmiana art. 952 § 2 k.c. w zakresie terminu przewiduje, że „treść testamentu ustnego powinna być stwierdzona niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu miesiąca od jego sporządzenia (...). Jest to duża różnica w porównaniu do obecnie obowiązującej regulacji przewidującej roczny termin na sporządzenie pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego. Natomiast w odniesieniu do terminu na stwierdzenie treści testamentu ustnego przed sądem, Projektodawca przewiduje skrócenie obecnego sześciomiesięcznego terminu do trzech miesięcy.

Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na kwestię, której Projektodawca nie porusza w uzasadnieniu Projektu, a mianowicie to, że zarówno samo skrócenie terminów obydwu sposobów stwierdzenia testamentu ustnego, jak i przede wszystkim nowe brzmienie art. 952 § 3 k.c. rozwiewa wątpliwości, jakie w doktrynie prawa spadkowego wywoływała relacja art. 952 § 2 oraz 3 k.c., które dotyczyły tego, czy sporządzenie pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego możliwe jest tylko za życia spadkodawcy, a po otwarciu spadku jedynym dopuszczalnym sposobem jest ustalenie treści testamentu na podstawie zeznań świadków złożonych przed sądem, czy też dopuszczalne jest sporządzenie pisma także po otwarciu spadku, o ile został zachowany roczny termin dla sporządzenia pisma. Należy przy tym nadmienić, że w doktrynie i orzecznictwie dominował drugi pogląd¹⁶. Zgodnie z projektowanym art. 952 § 3 zd. pierwsze k.c.: „Jeżeli treść testamentu ustnego nie została stwierdzona w sposób określony w § 2 przed otwarciem spadku, można ją stwierdzić w ciągu trzech miesięcy od otwarcia spadku, przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem.” Po zmianie przepisu nie powinno zatem budzić wątpliwości, że stwierdzenie treści testamentu ustnego przez sporządzenie pisma na podstawie art. 952 § 2 k.c. możliwe jest tylko za życia spadkodawcy, natomiast po jego śmierci, tj. po otwarciu spadku, jedynym dopuszczalnym sposobem ustalenia treści testamentu ustnego jest jego stwierdzenie przed sądem przez zgodne zeznania świadków¹⁷.

Nowelizowany art. 952 § 3 k.c. potwierdza ponadto w swojej treści stosowaną przez sądy praktykę, zgodnie z którą dla zachowania terminu dla stwierdzenia treści testamentu ustnego

¹⁶ Zob. na ten temat S. Wójcik, F. Zoll, [w:] B. Kordasiewicz, *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo Spadkowe*, wyd. 3, Warszawa 2015, Legalis, s. 382.

¹⁷ Potwierdza to słuszność stanowiska S. Wójcika, z którym należy się zgodzić na gruncie obowiązującej regulacji, zgodnie z którym przepisy art. 952 § 2 i 3 k.c. „trzeba czytać łącznie – otwarcie spadku jest cezurą – jeżeli nie ustalono testamentu pierwszym sposobem, możliwe jest skorzystanie jedynie ze sposobu drugiego”. Zob. S. Wójcik, F. Zoll, [w:] B. Kordasiewicz, *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo Spadkowe*, wyd. 3, Warszawa 2015, Legalis, s. 383. Projektowana regulacja stawia przysłowiową kropkę nad „i” i klaryfikuje tę kwestię zgodnie ze słusznym poglądem tegoż Autora.

przed sądem wystarczające jest przesłanie w tym terminie wniosku do sądu „zawierającego dane świadków umożliwiające ich przesłuchanie, a samo ich przesłuchanie może nastąpić już po upływie tego terminu”¹⁸.

Projektowana zmiana art. 952 k.c. wprowadza również wymóg wskazania w piśmie stwierdzającym treść testamentu ustnego szczególnych i nagłych okoliczności uzasadniających obawę rychłej śmierci spadkodawcy. Jak podkreśla Projektodawca, „sam opis sytuacji może dawać następnie wskazówki sądowi weryfikującemu fakt i przesłanki testowania ustnego, co do oceny zaistnienia okoliczności mających stanowić uzasadnienie dla takiej formy rozrządzenia”¹⁹. Zmiana ta zmierza „do uczynienia faktu i przesłanek sporządzenia testamentu ustnego weryfikowalnymi w większej mierze niż dotychczas”²⁰.

Temu samemu celowi służy powiązane z tą zmianą ograniczenie kręgu osób stwierdzających za pomocą pisma treść testamentu ustnego. W zmienianym art. 952 § 2 k.c. nie przewiduje się już możliwości spisania treści testamentu ustnego w piśmie stwierdzającym przez osobę trzecią. Jak podkreśla bowiem Projektodawca: „Zakłada się, że zazwyczaj osoby będące świadkami testamentu będą jednocześnie świadkami nagłej i szczególnej okoliczności, która uzasadniała obawę rychłej śmierci i to ich wrażenia powinny znaleźć odzwierciedlenie we wskazaniu takiej sytuacji, zawartym w piśmie stwierdzającym treść testamentu ustnego. Nawet jeśli sami świadkowie testamentu nie będą świadkami takich okoliczności, to wiedzę o nich mogą zaczerpnąć od osób trzecich, względnie samego spadkodawcy, który przecież musi być zdolny do przekazania informacji drugiej osobie. Nawet jeśli dostępna dla świadków wiedza ogranicza się do faktu stanu zdrowia osoby testującej (np. znalezienie testatora w mieszkaniu w stanie obiektywnie zagrażającym życiu), to opis tych okoliczności, w powiązaniu ze stwierdzonym w toku postępowania stanem zdrowia i możliwymi jego przyczynami, z reguły będzie pozwalał na ocenę co do przyczyny stanu zdrowia, a w konsekwencji również jej nagłości i szczególności. Zbędne jest w tym względzie angażowanie w sporządzenie takiego pisma osoby trzeciej.”

Podsumowując powyższe rozważania i uwagi na temat projektowanej zmiany art. 952 k.c., należy stwierdzić, że zasługuje ona na aprobatę. Należy mieć nadzieję, że po wprowadzeniu projektowanych zmian tego przepisu forma szczególna testamentu w postaci testamentu ustnego stanie się instytucją bardziej godną zaufania niż dotychczas, a zarazem

¹⁸ Uzasadnienie Projektu, s. 6.

¹⁹ Uzasadnienie Projektu, s. 5.

²⁰ Uzasadnienie Projektu, s. 5.

urzeczywistnieniem przywołanej wyżej zasady, zgodnie z którą „szczególną formę testamentu powinny uzasadniać tylko szczególne (wyjątkowe) okoliczności”.

2. Likwidacja instytucji testamentu podróznego – uchylenie art. 953 k.c.

Projekt przewiduje rezygnację z instytucji testamentu podróznego jako szczególnej formy testamentu, która z jednej strony „jest «praktycznie martwą instytucją» i nie występuje w praktyce”, z drugiej jest formą niebezpieczną dla testatorów „ze względu na wątpliwości interpretacyjne”²¹. Projektodawca podkreśla przy tym, że w niektórych systemach prawnych testamenty w tej formie nie występują (prawo szwajcarskie oraz austriackie), w innych zaś forma ta wyszła praktycznie z użycia (prawo niemieckie, francuskie czy hiszpańskie)²². Dodatkowo Projektodawca słusznie podnosi, że w przypadku testamentów sporządzanych na statkach powietrznych nic nie stoi na przeszkodzie, by „podróżny sporządził taki testament na pokładzie w formie własnoręcznej, a gdyby chciał sporządzić testament w formie publicznej, przed wyjazdem udał się do notariusza”, natomiast w przypadku testamentów sporządzanych na statkach morskich „w praktyce, w rzeczywistości kryzysowych sytuacjach związanych z zatonięciem statku, testament podrózny sporządzony na papierze w większości przypadków zostanie po prostu utracony”²³. Dlatego też Projektodawca uznał, że „że przepis zawarty w art. 953 k.c. nie spełnia swojej roli i jest zbędny”, a Projekt „odpowiada (...) na postulat *de lege ferenda*, że art. 953 k.c. powinien być uchylony”²⁴.

Mając powyższe na uwadze, należy stwierdzić, że przewidziane w Projekcie uchylenie art. 953 k.c. zasługuje na aprobatę.

3. Zmiany w zakresie testamentów wojskowych – całościowa regulacja testamentu wojskowego w projektowanych art. 954(1) – 954(4) k.c.

Obecna regulacja testamentu wojskowego jako szczególnej formy testamentu nie przystaje do współczesnych realiów i wywołuje wątpliwości odnośnie do jej zgodności z Konstytucją RP. W tym pierwszym aspekcie podnosi się bowiem słusznie w doktrynie, że „instytucja ta jest martwa”, co – jak podkreśla się w Projekcie – „wynika przede wszystkim z faktu, że stosownie do § 1 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 30 stycznia 1965 r. w sprawie

²¹ Uzasadnienie Projektu, s. 7.

²² Uzasadnienie Projektu, s. 7.

²³ Uzasadnienie Projektu, s. 7.

²⁴ Uzasadnienie Projektu, s. 7.

testamentów wojskowych testament w tej formie może być sporządzony wyłącznie w czasie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny lub przebywania w niewoli, co w dwóch pierwszych przypadkach nie miało miejsca od chwili wejścia w życie kodeksu cywilnego”²⁵. W odniesieniu zaś do kwestii zgodności unormowania tej formy testamentu z Konstytucją RP podnosi się, że art. 954 k.c. nie spełnia wymagań „doprecyzowania treściowego rozporządzenia mającego regulować testamenty wojskowe (przykładowo nie wskazuje on nawet w ogólności tego, w jakich okolicznościach powinno być dopuszczalne sporządzenie testamentu tej treści)”²⁶.

Mając powyższe na uwadze, Projektodawca zdecydował się na całościowe uregulowanie tej formy testamentu szczególnego w Kodeksie cywilnym.

Projektowany art. 954(1) k.c. określa przesłanki sporządzenia testamentu wojskowego. Zgodnie z projektowanym art. 954(1) k.c.: „W razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny lub przebywania w niewoli może zostać sporządzony testament wojskowy”. Przepis ten powtarza treść obowiązującego obecnie § 1 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych (Dz. U. Nr 7, poz. 38) i jako taki nie stanowi *novum*. Istotne jest natomiast rozszerzenie możliwości sporządzenia testamentu wojskowego na sytuacje inne niż określone w tym przepisie, co następuje w projektowanym art. 954(1) § 2 k.c., zgodnie z którym: „Testament wojskowy może zostać sporządzony także w czasie użycia lub pobytu Sił Zbrojnych RP poza granicami państwa w rozumieniu art. 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1997 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa (Dz. U. z 2021 r. poz. 396 oraz z 2022 r. poz. 655)”. Jak podkreśla się w uzasadnieniu Projektu, rozszerza to możliwości sporządzenia testamentu wojskowego „na wszelką działalność sił zbrojnych, zarówno na terenie państwa polskiego, jak i poza nim”, co obejmie także „międzynarodowe interwencje zbrojne w ramach sił NATO (np. te, które miały miejsce w Afganistanie i Iraku), czy międzynarodowe misje pokojowe niezwiązane z faktem wypowiedzenia wojny lub mobilizacji (art. 954(1) § 2 projektowanej regulacji)”²⁷. Regulacja ta dostosowuje i w ogóle umożliwia sporządzenie testamentu wojskowego rzeczywiście w tych sytuacjach i okolicznościach, w których obecnie działają Siły Zbrojne RP.

Projektowany art. 954(2) k.c. rozszerza krąg osób uprawnionych do sporządzenia testamentu wojskowego. Zdaniem Projektodawcy, powinien on być szeroki i obejmować nie tylko żołnierzy sił zbrojnych pełniących czynną służbę wojskową, lecz również pracowników

²⁵ Uzasadnienie Projektu, s. 8.

²⁶ Zob. uzasadnienie Projektu, s. 8 i przywołana tam literatura przedmiotu.

²⁷ Uzasadnienie Projektu, s. 10.

cywilnych zatrudnionych w siłach zbrojnych, czy też osoby cywilne towarzyszące wojsku (np. członkowie służb pomocniczych, duszpasterze)²⁸. Projektowany art. 954(2) k.c. określa siedem grup osób, które będą mogły sporządzać testamenty wojskowe.

Projektowana regulacja przewiduje cztery formy sporządzenia testamentu wojskowego, w tym zarówno formę urzędową, które pełni funkcję surogatu testamentu notarialnego, jak formę ustną „przewidzianą na wypadek bezpośredniego zagrożenia życia testatora w związku z działaniami zbrojnymi”²⁹, której wymogi formalne, jak podkreśla Projektodawca, powinny być niższe niż w przypadku ustnej formy testamentu. Dzięki temu możliwe będzie sporządzenie testamentu wojskowego w formie najbardziej dostosowanej do konkretnych warunków jego sporządzania, przy jednoczesnym zachowaniu wymogów pozwalających spisać ostatnią wolę testatora.

Zastrzeżenia Rady Legislacyjnej budzi użycie w treści projektowanego art. 954(3) § 1 pkt 1 k.c. terminu „doradca prawny”. Należy bowiem podkreślić, że pojęcie to, choć występuje również w innych polskich aktach prawnych³⁰, a także w art. 82 Protokołu Dodatkowego do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I), sporządzonego w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., który stanowi podstawę konwencyjną funkcjonowania instytucji doradcy prawnego w strukturach Sił Zbrojnych RP, nie jest zdefiniowane na gruncie powszechnie obowiązujących przepisów prawa, co może negatywnie rzutować na stosowanie i interpretację projektowanego przepisu w tym zakresie.

Poza powyższym zastrzeżeniem należy stwierdzić, że projektowana regulacja testamentów wojskowych zasługuje na aprobatę.

4. Skrócenie terminu skuteczności testamentu szczególnego z sześciu do trzech miesięcy

Projekt zmienia brzmienie art. 955 k.c., skracając termin skuteczności testamentu szczególnego z sześciu do trzech miesięcy.

Zmiana ta zasługuje na aprobatę, ponieważ podkreśla wyjątkowy charakter testamentów szczególnych.

²⁸ Zob. Uzasadnienie Projektu, s. 11.

²⁹ Uzasadnienie Projektu, s. 11.

³⁰ Art. 66a ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (Dz.U. z 2022 r. poz. 623) oraz art. 67 ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2021 r. poz. 217).

5. Poszerzenie kręgu osób, które nie mogą być świadkami testamentu

Projekt zmienia art. 957 § 1 k.c. zakreślając szerzej krąg osób, które nie mogą być świadkami testamentu ustnego. Zgodnie z tym przepisem: „Nie może być świadkiem przy sporządzaniu testamentu osoba, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść. Nie mogą być również świadkami: małżonek tej osoby, jej krewni lub powinowaci do czwartego stopnia, osoby pozostające z nią w stosunku przysposobienia oraz osoba pozostająca z nią we wspólnym pożyciu. Świadkiem nie może być także osoba uprawniona do reprezentacji osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niebędącej osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, a także wspólnik lub akcjonariusz takiej osoby lub jednostki, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść.”

Dzięki temu w większym stopniu zostaną zrealizowane cele przepisu art. 957 k.c., jakimi są zagwarantowanie bezstronności świadka oraz zapewnienie braku zewnętrznych wątpliwości osób trzecich względem tej bezstronności. Zarazem projektowany przepis, jak podkreśla Projektodawca, „ucina wątpliwości interpretacyjne i wprost wskazuje, że osoba uprawniona do reprezentacji osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niebędącej osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną nie będzie mogła być świadkiem testamentu, w którym ta osoba prawna czy ta jednostka otrzymuje w testamencie korzyść. Świadkami takiego testamentu nie będą mogli być także wspólnik lub akcjonariusz osoby prawnej (lub wskazanej jednostki), jako że są rzeczywistymi beneficjentami w przypadku spadkobrania przez osobę prawną, co podwyższa ryzyko ewentualnego fałszowania przez te osoby testamentu.”

Mając powyższe na uwadze projektowana zmiana art. 957 k.c. zasługuje na aprobatę.

6. Przepisy przejściowy i końcowy

Art. 2 i 3 Projektu zawiera, odpowiednio, przepis przejściowy i końcowy. Przepisy te nie budzą zastrzeżeń Rady Legislacyjnej.

III. Konkluzja

Przedłożony do zaopiniowania Projekt należy ocenić pozytywnie, w związku z czym Rada Legislacyjna rekomenduje go do dalszych prac ustawodawczych.

Na aprobatę zasługuje podjęcie się przez Projektodawcę stopniowej reformy prawa spadkowego.

Rada Legislacyjna wyraża nadzieję, że reforma ta będzie kontynuowana, ponieważ prawo spadkowe stanowi nie tylko ważny dział prawa cywilnego, lecz również dziedzinę o wysokiej doniosłości społecznej i gospodarczej, wpływając na stosunki majątkowe obywateli. Szczególnie ważna jest problematyka testamentów, a w tym zakresie pewne kwestie są jeszcze nieuregulowane, wspominając chociażby o kwestii testamentów małżeńskich, czy też szerzej – testamentów wspólnych.

Na podstawie projektu opinii przygotowanego przez dra hab. Piotra Marcina Wiórka, LL.M., prof. UW, Rada Legislacyjna przyjęła opinię w trybie obiegowym w dniu 28 grudnia 2022 r.